

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

THEORETICAL ASPECTS OF THE RUSSIAN HYBRID WAR AGAINST UKRAINE

Кундеус О.М.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та соціології
Рівненського державного гуманітарного університету

Стаття присвячена осмисленню нового типу сучасних збройних конфліктів, а саме сутності гібридної війни, яку розв'язала Росія проти України. Поняття гібридної війни виявилось теоретично й практично найбільш придатним для визначення характеру російської агресії проти України. Агресія Росії створила для України низку викликів – військових, економічних, соціально-політичних, культурних, безпекових. У науковій розвідці висвітлено якісно нові параметри гібридних війн, пов'язані зі змінами безпекового середовища в умовах глобалізації. У статті автор аналізує зміст поняття «гібридна» війна, відзначає, що особливістю гібридної війни є те, що агресор не вдається до класичного воєнного вторгнення, а використовує поєднання прихованих операцій, диверсій, кібервійни, а також надає підтримку повстанцям, які діють на території супротивника. Автор наголошує, що головна загроза, яку створює гібридна війна, – утрата чи суттєве обмеження суверенітету України. Визначаються відмінності між традиційними війнами та гібридними, висвітлюється широкий арсенал засобів гібридної агресії, який використаний проти України. Розкрито вплив інформаційного складника конфлікту. Зазначено втрати, яких зазнала Україна після анексії Криму та збройної агресії РФ. Зазначено, що, удаючись до гібридної війни, РФ анексувала Крим і встановила неформальний контроль над окремими районами Донецької та Луганської областей. Проте повністю реалізувати проект «Новоросія», що передбачав створення на Сході й Півдні України низки маріонеткових квазідержав, Росія не спромоглася. Зроблено висновок, що рішучий спротив України, а також політика стримування Росії державами Заходу змусили Кремль перейти до геостратегії активної оборони, спрямованої на утримання завойованих позицій. Сучасна гібридна експансія Росії передбачає застосування щодо України засобів дестабілізації, що становить загрозу безпеці нашої держави.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційна війна, агресія, зовнішня політика, дестабілізація.

The article is about comprehension of the new type of modern armed conflict, namely the essence of the hybrid war that Russia has waged against Ukraine. The concept of hybrid warfare proved to be theoretically and practically the most suitable for determining the nature of Russian aggression against Ukraine. Russia's aggression has created a number of challenges for Ukraine – military, economic, socio-political, cultural, security. At the same time, scientific exploration highlights new parameters of hybrid wars related to changes in the security environment in the context of globalization. In the article the author analyzes the meaning of the concept of “hybrid” war, and notes that the peculiarity of the hybrid war is that the aggressor does not resort to the classic military invasion, and uses a combination of covert operations, sabotage, cyber war, and provides support to insurgents, which are operating on the enemy's territory. The author stresses that the main threat posed by hybrid warfare is the loss or significant restriction of Ukraine's sovereignty. There are differences in scientific intelligence between traditional wars and hybrids are identified, and a broad arsenal of hybrid aggression tools, used against Ukraine, is highlighted. The influence of the information component of the conflict is revealed. The losses, sustained by Ukraine after the annexation of Crimea and the armed aggression of the Russian Federation, are noted. It was noted that resorting to the hybrid war, the Russian Federation annexed Crimea and established informal control over certain areas of Donetsk and Luhansk regions. However, Russia failed to fully implement the Novorossiya project, which envisaged the creation of a series of puppet quasi-states in Eastern and Southern Ukraine. It was concluded that the decisive opposition of Ukraine, as well as the policy of deterring Russia by the Western states, forced the Kremlin to move to an active defense geostrategy, aimed at retaining the conquered positions. The modern hybrid expansion of Russia implies the use of destabilization means for Ukraine, which threatens the security of our country.

Key words: hybrid war, information war, aggression, foreign policy, destabilization.

Постановка проблеми. Порухнення Російською Федерацією умов Будапештського договору й анексія нею частини території України створили серйозні виклики для національної безпеки нашої держави. Активній фазі військової агресії передувала потужна інформаційна війна, спрямована на створення сприятливого суспільного ґрунту для прийняття населенням ідеологічних норм «руського мира».

Понад п'ять років Україна протистоїть російській агресії. За цей час проти нашої держави застосовано майже всі можливі різновиди впливу (крім хіба що прямого повномасштабного втор-

гнення), які мали змінити українську політику та/або взяти під контроль Українську державу. Для цього ворог удався чи намагався вдатися як до невійськових (політичних, гуманітарних, економічних, кібер та інформаційно-психологічних), так і військових (кризове врегулювання, військова інтервенція, стратегічне розгортання тощо) заходів. Таке поєднання різноформатних заходів набуло особливого характеру й найчастіше позначається сьогодні поняттям «гібридна війна».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російська агресія, різні аспекти гібридної війни неодноразово ставали предметом аналізу в числен-

них наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних експертів, як О. Власюк, М. Гончар, В. Горбулін, Д. Дубов, С. Здіорук, А. Іщенко, М. Карпенко, М. Кияк, О. Коваленко, В. Копійка, Т. Кузьо, Ю. Лапаєв, О. Литвиненко, Е. Лукас, Є. Магда, Р. Малко, С. Пайфер, Б. Парахонський, П. Полянський, В. Портніков, М. Розумний, М. Степико, В. Тейлор, В. Ткаченко, В. Токман, В. Яблонський, Г. Яворська й ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати сутність гібридної війни РФ проти України, розглянути основні методи й засоби її ведення та порядок застосування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Гібридна» агресія Росії не є ноу-хау Кремля, проте саме на українському напрямі російський режим використовує майже весь арсенал «гібридних» воєн – від прямої збройної агресії до комплексу економічних, енергетичних, інформаційних тощо засобів розхитування країни зсередини. Низка з них – інформаційні диверсії, шпигунство, експорт корупції, дискредитація державних структур, підтримка деструктивних сил – активно використовується проти європейських країн [10].

Й українські, й закордонні експерти зробили вже чимало для узагальнення цього нового досвіду протистоянь, а також наповнення операційним змістом поняття «гібридна війна».

Водночас до моменту вироблення певного парадигмального підходу концепція гібридної війни залишається дискусійною та піддається критиці з боку окремих дослідників.

Ця критика стосується переважно невизнання «новизни» такого явища, як гібридна війна. На перший погляд так і є, адже більшість методів та інструментів ведення гібридної війни дійсно застосовувалися раніше. Водночас між фактами застосування певних методів і використанням цих методів в умовах гібридної війни є принципові відмінності.

Зокрема, можливість тих чи інших держав застосувати окремі методи та інструменти проти своїх супротивників не свідчить про те, що вони здатні реалізовувати гібридні війни. Вочевидь, лише держава з певним військовим та економічним потенціалом (а також особливою політичною системою, яка дає змогу консолідувати зусилля в межах єдиної ієрархії прийняття рішень) спроможна вести війну гібридного типу. До того ж економічний тиск або фінансова підтримка структур впливу потребують не лише певного рівня економічного розвитку держави (її фінансової спроможності), а й інтегрованості держави у світову економіку. В іншому разі такі зусилля будуть малоефективними.

Крім того, існує відмінність у ситуативному (ad hoc) застосуванні методів і використанні сукуп-

ності методів з метою досягнення політичного стратегічного задуму. Ідеться про наявність чіткого військово-політичного рішення, ухваленого державою – суб'єктом впливу. Де-факто момент прийняття такого рішення (якщо воно стає відомим або якщо його наявність може бути реконструйовано в спосіб моніторингу використовуваних методів) можна трактувати як своєрідний «акт оголошення війни».

Ухвалення такого рішення державою – суб'єктом впливу – запускає своєрідний механізм атаки на іншу державу, одним зі способів реалізації якого стає гібридна війна [6].

Що стосується російської політики на світовій арені, то їй притаманний системний і скоординований характер. Кремль для реалізації тактичних завдань використовує широкий арсенал засобів «гібридної» агресії, серед яких можна виокремити такі.

Перше. Одним із головних інструментів є масована, наступальна пропаганда потужного російського іномовлення (компанії Russia Today, Sputnik), що є ефективною інформаційною зброєю, потужним агрегатом фейкової інформаційної продукції й засобом адресного просування російської ідеології та концепції «русского мира».

Друге. Активно задіяний комплекс «традиційних» засобів – політико-дипломатичний тиск з використанням економічних важелів впливу. Ці заходи «м'якого/жорсткого примушення» вже багато років Москва активно використовує проти країн-партнерів по СНД, а також в інших регіонах світу (Близький Схід, Африка, Середня Азія).

Третє. Україн небезпечним є втручання у внутрішньополітичні процеси, у т. ч. виборчі. Американські дослідники зафіксували з 2004 р. факти російського втручання у внутрішню політику 27 країн світу. Зокрема, ідеться про країни ЄС, США, Канаду, Туреччину, Грузію, Молдову, Білорусь, Україну тощо. Найбільш резонансною подією стало втручання РФ у президентські вибори в США у 2016 р.

Четверте. Кремлівське керівництво активно та широко використовує методи й заходи з арсеналу спецслужб. Насамперед ідеться про операції з формування за допомогою корупційних схем, підкупу, шантажу проросійського лобі в середовищі світових і європейських політиків, громадських лідерів.

П'яте. У рамках «гібридної» агресії російська сторона широко здійснює розвідувально-шпигунську та диверсійно-підривну діяльність. За останні роки такі факти фіксувалися спецслужбами країн Балтії, Польщі, Чехії, Швеції, Німеччини тощо. Широкого світового резонансу набула російська хімічна диверсія в Солсбері в березні 2018 р., здійснена двома співробітниками ГРУ РФ.

Шосте. Росія широко використовує технології дискредитації державних структур країн,

підтримує праворадикальні, націоналістичні та популістські рухи, які продукують у суспільствах країн ЄС антинатовські й антиамериканські настрої. У країнах Європи зокрема та в інших країнах світу загалом формуються мережі лояльних до Росії політичних і громадських організацій і ЗМІ тощо.

Сьоме. Останніми роками Кремль дедалі частіше використовує «силовий складник» «гібридного» впливу: різко почастишали випадки «воєнного тестування» системи оборони НАТО – створення провокацій у повітряному та морському просторі з боку збройних сил РФ. У вересні 2018 р. Росія провела наймасштабніші з часів СРСР військові навчання «Схід-2018», у яких було задіяно близько 300 тис. військовослужбовців [3].

Саме тому з 2014 р. гібридна війна, яку здійснювала Російська Федерація проти України протягом багатьох років, перейшла в гостру фазу, що позначилася анексією Кримського півострова та початком бойових дій на сході нашої країни.

Особливістю гібридної війни є те, що агресор не вдається до класичного воєнного вторгнення, а використовує поєднання прихованих операцій, диверсій, кібервійни, а також надає підтримку повстанцям, які діють на території супротивника. Перші ознаки гібридної війни з'явилися ще в середині 1990-х років і проявилися у войовничих антиукраїнських заявах В. Жириновського та мера Москви Ю. Лужкова, особливо під час відвідувань останнім м. Севастополь. На міждержавному рівні російська сторона всіляко затягувала договірно-правове оформлення міждержавного кордону, розмежування Чорного й Азовського морів і Керченської протоки, створювала умови для максимального продовження термінів перебування в Криму бази Чорноморського флоту Росії.

На побутовому рівні серед населення культивувалася теза, що Україна залишається частиною імперії, яка через непорозуміння і внаслідок «підривної» діяльності західних країн, а також «бандерівців» усередині країни тимчасово перебуває поза межами єдиного імперського простору. Такої ж думки дотримується й нинішній президент РФ В. Путін, який неодноразово наголошував, що українці та росіяни – один народ.

Особливо загострилися стосунки між двома країнами після Помаранчевої революції в Україні й проголошення курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Москва бачить Україну або як союзника на кшталт Білорусі, або в статусі країни «третього світу» з її подальшим використанням як джерела робочої сили, частини технологічного процесу та аграрного придатка.

Оскільки розвиток ситуації в Україні, проєвропейські настрої переважної частини населення країни, підтримка західного курсу з боку США

й об'єднаної Європи та відповідна фінансова й політична допомога унеможливили реалізацію першого варіанта, російське керівництво взяло курс на максимальну руйнацію й навіть знищення української державності [8, с. 61].

Варто відмітити, що в січні 2013 р. в Москві відбулися загальні збори Академії військових наук, на яких виступив начальник ГШ ЗС РФ генерал Валерій Герасимов. Це був своєрідний підсумок тривалої роботи військових аналітиків і фахівців-генштабістів, які певний час концептуалізували зазначену проблему й шукали механізми її вирішення. Саме доповідь генерала В. Герасимова – своєрідна «точка неповернення» в маніфестації російських поглядів на сучасну війну. У ній було вказано, як має розгортатися сучасний воєнно-політичний конфлікт, які елементи в ньому мають бути задіяні та на яких етапах. У доповіді наголошено на зростанні ролі невійськових методів тиску на противника, передусім через політичний, економічний і гуманітарний елементи. Інформаційне ж протиборство взагалі визначалося як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту: його зародження, супроводу й у постконфліктний період. Звертається увага й на «асиметричні заходи», до яких зараховано діяльність підрозділів спеціального призначення, розбудову внутрішньої опозиції, а також невпинне зростання інформаційного впливу на об'єкт нападу.

Багато з того, про що говорив у виступі генерал В. Герасимов (це, зокрема, важливість невійськових методів тиску, інформаційне протиборство тощо), вже використовувалося спочатку в Криму, а потім і на сході України. Тож можна констатувати, що проти України ведеться повноцінна війна: «гібридна» за формою, «асиметрична» за змістом.

Анексія території АР Крим багато в чому була «вдалою» завдяки не лише докладно розробленому плану дій, а й слушно вибраному моменту для його реалізації, а саме:

- ослаблення центральної влади та часткове «безвладдя» на тлі зміни влади;
- зростання суперечностей (а швидше, актуалізація вже наявних) між Центром і регіонами;
- незадовільний психологічний і матеріально-технічний стан українських безпекових структур;
- антагонізм між різними силовими структурами;
- особливо активна інформаційно-пропагандистська робота Росії саме в Криму протягом усіх років незалежності України.

Усе це зумовило якщо не ідеальні, то дуже близькі до них умови проведення спеціальної операції з анексії Криму. Однак уже в подіях, які розгорталися в регіонах Східної України, значна кількість цих умов не виконувалася, що примусило Росію перейти до формату традиційного військового вторгнення [4].

Основні зусилля зосереджуються на широкій підтримці бойовиків, що стає багатомірною й поліаспектною. Передусім це безпосередня допомога озброєннями та командирів кваліфікованих вояків з-поміж бійців-спецпризначенців чи офіцерів сил спеціальних операцій. Також надається економічна підтримка – від прямого ввезення коштів до квазігуманітарної допомоги.

Безпосередньою умовою для розв'язання гібридної війни є негативна соціально-економічна та/або політична ситуація в державі, проти якої чиниться агресія.

Одним із основних чинників розгортання гібридної війни є слабкість збройних сил держави: матеріально-технічна застарілість оснащення, неготовність збройних сил до виконання поставлених завдань, непідготовленість військового керівництва [1, с. 38].

Гібридна війна є деструктивним впливом, підпорядкованим єдиному політичному стратегічному задуму, який справляється однією державою проти іншої або однією державою проти кількох держав.

У результаті гібридної агресії режиму Путіна вдалося завдати Україні великих втрат, а саме:

- анексувати Республіку Крим;
- створити маріонеткові сепаратистські режими на території Донецької та Луганської областей;
- унеможливити вступ України до НАТО найближчими роками;
- знизити транзитні можливості України;
- створити додаткові важелі впливу на внутрішньополітичні процеси в Україні та підстави для її регіоналізації, зокрема, через механізми Мінських домовленостей;
- виснажити економіку України, що змушена витратити значні кошти на війну й утратила значні виробничі потужності, а також ринки для своєї продукції;
- зменшити геополітичну роль України й не допустити її перетворення на регіонального лідера;
- сформувати образ України як націоналістичної, ворожої для європейських країн держави з непрогнозованою політикою та маргінальним соціумом [8, с. 62].

Важливим елементом ведення «гібридної війни», що наочно продемонструвала російська агресія, є її вплив на життєдіяльність суспільства. При цьому енергетична інфраструктура стала предметом особливої уваги з боку агресора, оскільки її захоплення (чи руйнування) не тільки завдає значних економічних збитків, а й загрожує сталому функціонуванню системи життєзабезпечення суспільства загалом.

Варто зазначити, що використання потенціалу енергетики як «енергетичної» зброї відкрито проголошене у 2003 р. в Енергетичній стратегії Російської Федерації до 2020 р.: у документі зазначалося, що потужний паливно-енергетич-

ний комплекс Росії «є базою розвитку економіки, інструментом здійснення внутрішньої та зовнішньої політики» [7].

І це не просто декларація намірів, а реальний інструмент впливу, який Росія неодноразово використовувала у своїх інтересах (у т. ч. через послаблення всіма способами енергетичної інфраструктури потенційних противників).

Хоч військовий складник конфлікту об'єктивно залишається основним чинником його розгортання, масштаби застосування інформаційного складника стають дедалі більшими. Про масштаби інформаційної війни, розгорнуті Росією проти України, найточніше сказав Головнокомандувач об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлав: «Це найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн».

Інформаційний фронт «гібридної війни» розгортається одразу на кількох напрямках, передусім: (1) серед населення в зоні конфлікту; (2) серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; (3) серед громадян країни агресора, (4) серед міжнародного співтовариства.

Хоча інформаційний складник справді став наскрізною темою «гібридної війни», проте він виконує не самостійну, а допоміжну роль, більшою мірою супроводжуючи військову фазу операції.

Відповідно, чи не перше, що зробили різноманітні «ополченці» та «зелені чоловічки» на окупованих територіях, – це відключили українські телеканали й масовано включили російські. Формування єдиного й повністю контрольованого інформаційного простору – очевидна стратегія розгортання інформаційного складника конфлікту з боку агресора.

Ще один важливий інформаційний фронт – зовнішній. Масштаби діяльності «фондів», «культурних товариств», «аналітичних центрів» і просто «експертів» проросійської спрямованості в Європі, а також діяльність каналу RT справді значні. Однак навіть тут загальна концепція «гібридної війни» «по-російськи» дається взнаки: частину таких експертів просто вигадують, а від їхнього імені публікують необхідні коментарі та висновки, останній такий випадок був із вигаданим німецьким експертом [4].

Крім того, у цій війні Кремль активно використовує для маніпулювання суспільною свідомістю інформаційні ресурси різних соціальних інститутів, як російських, так й українських. Одним із найбільш потужних і витончених способів ведення гібридної війни офіційним Кремлем є використання інформаційно-пропагандистських ресурсів РПЦ. Фактично для Кремля РПЦ займає одну з основних ніш формування й поширення сучасної російської державної ідеології та є своєрідним посередником між владою й народом. Пев-

ний час РПЦ та Московська патріархія намагалися демонструвати, що церква стоїть осторонь війни, але, урешті, стали відверто обслуговувати ідеологічні цілі цієї війни [5].

Тому сьогодні насамперед унаслідок російської агресії великого значення набувають заходи з визначення загроз і викликів і протидії загрозам і викликам, які безпосередньо зачіпають сферу національної безпеки України, у т. ч. її інформаційний складник. Важливість такої діяльності чітко розуміє керівництво держави. Зокрема, у Доктрині інформаційної безпеки України підкреслюється «комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері» та акцентується увага на тому, що ці загрози й виклики потребують «визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації» [9], [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Ще в 1975 р. британський учений-міжнародник Е. Макк зробив важливий висновок: у більшості сучасних йому конфліктів сильні країни не зазнали військової поразки, вони зазнали поразки в політичному сенсі: не зуміли нав'язати свою волю противнику. Політична перемога слабкої сторони полягала в тому,

що вона шляхом застосування асиметричних способів ведення військових дій (переважно партизанських) спромагалася виснажити волю сильного ворога до продовження війни та досягнення поставлених цілей.

Відповідно, і подвійне завдання України в нинішньому асиметричному протистоянні – двовимірне. У зовнішньому вимірі – не піддатися на нав'язування нам зовнішньої, вочевидь, деструктивної для нашої державності політичної волі Кремля, однак при цьому виснажити противника. А у вимірі внутрішньому – забезпечити домінування нашої політичної волі в проблемних регіонах, не допускаючи, щоб вони виснажили нас економічно й політично.

Водночас нинішнє пріоритетне завдання – дати ефективну й змістовну відповідь передусім на військову, а також на інформаційну агресію проти нашої держави.

Протистояти Росії в гібридній війні буде важко. Противник готувався до цього протистояння роками й чітко знає, чого хоче. Однак держава мусить навчитися протидіяти викликам гібридної війни. Якщо це протистояння не буде вигране, ми завжди матимемо справу із самовідновлюваною гідрою, яка з'являється на місці вже начебто переможеного противника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни : аналітична доповідь / Д.В. Дубов, А.В. Баровська, Т.О. Ісакова, І.О. Коваль, В.П. Горбулін ; за заг. ред. Д.В. Дубова. 2-ге вид. Київ : НІСД, 2017. 52 с.
2. Aulina O. Специфіка застосування асиметричних підходів в інформаційному протиборстві. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 49 (1). С. 37–43. URL: <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/236>.
3. Геополітичні аспекти конфлікту на Донбасі. *Національна безпека і оборона*. 2019. № 1–2. С. 5–6. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD177-178_2019_ukr.pdf.
4. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. URL: <https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html> 23.01.2015.
5. Konovalchuk P. Зміст та основні напрями пропаганди Російської православної церкви у контексті гібридної війни Росії проти України. *Стратегічна панорама*. 2019. № 2. С. 31–36. URL: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/80>.
6. Parakhonsky V. & Yavorska G. Онтологія гібридної війни: гра прихованих смислів. *Стратегічна панорама*. 2018. № 1. С. 7–16. URL: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/19>.
7. Об Энергетической стратегии России на период до 2020 года : Распоряжение Правительства РФ от 28.08.2003 № 1234-р. URL: https://www.rosteplo.ru/Npb_files/npb_shablon.php?id=25.
8. Режим Путіна перед викликами часу : аналітична доповідь / М.М. Розумний, Я.В. Бережний, І.В. Валюшко, Р.В. Власенко та ін. ; за заг. ред. М.М. Розумного. Київ : НІСД, 2017. 84 с.
9. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
10. Розумний М. Російська «гібридна» агресія: цілі і наслідки, засоби протистояння. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 9–10. С. 167–168. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD167-168_2016_ukr.pdf.